

*„Új könyvtár virul itt,
tele rendbe rakott tudománnyal.
Fontos, hogy mindent nyitva találj odabent.”*

Tudomány és kutatás a Klimo Könyvtárban

A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 13.

*„Új könyvtár virul itt, tele rendbe rakott tudománnyal.
Fontos, hogy mindent nyitva találj odabent.”*

TUDOMÁNY ÉS KUTATÁS
A 240 ÉVES KLIMO KÖNYVTÁRBAN

A 2014. október 16–17-én rendezett jubileumi
tudományos konferencia tanulmányai

Szerkesztette:
Dezső Krisztina – Molnár Dávid – Schmelczer-Pohánka Éva

Pécs, 2016

A kötet megjelenését támogatta:

Pécsi Egyházmegye

Pécsi Tudományegyetem

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

Borítóterv: Gergely Zsuzsanna

Olvasószerkesztő: Fekete Ágnes

Kiadja a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont
és a Pécsi Egyházmegye.

Felelős kiadó: Dr. Fischerné Dr. Dárdai Ágnes és Dr. Udvardy György

Nyomdai előkészítés: Virágmandula Kft.

Felelős vezető: a Kft. ügyvezetője
www.mandulavirag.hu

ISBN (print): 978-963-429-059-9

ISBN (pdf): 978-963-429-063-6

ISBN (epub): 978-963-429-060-5

ISBN (mobi): 978-963-429-061-2

ISBN (html): 978-963-429-062-9

ISSN: 1587-5202

© Szerkesztők és szerzők

© Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

© Pécsi Egyházmegye

TARTALOMJEGYZÉK

Ajánló (Dr. Fischerné Dr. Dárdai Ágnes).....	7
Köszöntő (Dr. Udvardy György)	9
KÖNYVTÁRTÖRTÉNET – A PÉCSI KÖNYVKULTÚRA A 18–19. SZÁZADBAN.....	11
Monok István: A könyvtárak nyilvánossága a 16–18. században.....	13
Schmelcz-Pohánka Éva: „Mennyire szép odabent! Mily nagy a hírneve kint!” A pécsi püspöki bibliotéka alapításának korabeli ismertetései és recepciói.....	25
H. Simon Katalin: A Szombathelyi Püspökség szerepvállalása Szombathely kulturális életében a 18. század végén.....	47
Kocsis Éva: Mátyás Flórián kutatásai és könyvtára Pécsen.....	61
Gergely Zsuzsanna: Illustrationes – Régi könyves metszetgyűjtemény	89
OKTATÁS- ÉS MŰVELŐDÉSTÖRTÉNET	97
F. Dárdai Ágnes: Pécsi vonatkozású történelemtankönyvek a Pécsi Püspöki Joglyceumban (1865–1922).....	99
Egyed Emese: A fegyelmezett világ munkása. Daniele Concina a színjátszás veszedelméről.....	113
Boda Miklós: Az Erzsébet Tudományegyetem Könyvtára Balogh Károly (1879–1944) irodalomtörténész és műfordító életében....	129
JOG- ÉS HADTÖRTÉNET.....	147
Kiss Gábor: A 19–20. század kánonjogi műveltsége Pécsen	149
Pókecz Kovács Attila: Huszty István <i>Jurisprudentia Practicájának</i> hatása a 18. századi jogi oktatásra.....	163
Tegzes Ferenc: A <i>Világháború Heti Postája</i> képanyaga. Egy újabb érték a Klimó Könyvtár kincses ládjából.....	177
IRODALOMTUDOMÁNY.....	199
Maczák Ibolya: A méhkirálynő édes uralma. Esterházy Krisztina Jozefa felett mondott temetési beszéd a Klimó Könyvtárban.....	201
Nagy Imre: Az Olvasó, a Cenzor, a Könyvek és „egy gonosz lelkű Pap” (Szerzői szerepek Alexovics Vazul A ‘Könyvek’ Szabados Olvasásáról című könyvében)	209
Hartvig Gabriella – Jankovits László: A bárd és a magyarok. Michael Denis <i>Protepticónja</i> a Klimó Könyvtárban.....	217
A KLIMO KÖNYVTÁR TÖRTÉNETÉHEZ KAPCSOLHATÓ SZEMÉLYEK	243
Borsy Judit: Koller József nagyprépost francia kapcsolatai. Francia levelek a Klimó Könyvtárban.....	245

Hencz Enikő: Mit ajánlhatott Dobai Székely Sámuel Klimó György pécsi püspöknek? Dobai Székely Sámuel könyvtárának kínálata.....	267
T. Papp Zsófia: Agyich István kéziratos versei a Klimó Könyvtárban. <i>Ille vir est, quem Phoebus amat, cui Pallas amica est</i>	277
TÖRTÉNETTUDOMÁNY.....	321
Nagy János: Baranya vármegye követei az 1751. évi országgyűlésen	323
Vitári-Weber Adrienn: Egy főpapi magángyűjteménytől a (nyilvános) múzeum felé. A pécsi püspöki könyvtár numizmatikai gyűjteménye a kezdetektől 1918-ig	335
A KÖTET SZERZŐI.....	385

**Az Olvasó, a Cenzor, a Könyvek és
„egy gonosz lelkű Pap”
(Szerzői szerepek Alexovics Vazul
A 'Könyvek' Szabados Olvasásáról című könyvében)**

Alexovics Vazul pálos szerzőnek rossz a híre. Mivel műveit ma már szinte senki sem olvassa, valójában csak ez a rossz hír létezik belőle. Különösen akkor, ha valaki a múlt század második felében készült összefoglaló művekből tájékozódik. A közbeszédben „Spenótként” emlegetett irodalomtörténeti kézikönyv csupán „a felvilágosodás dühös ellenfelét” láttatja benne, aki „fanatizmussal támadta” a progresszív eszmék híveit.¹ Kosáry Domokos művelődéstörténeti monográfiájában is hasonló minősítéssel szerepel: „A felvilágosodás-ellenesség szinte fanatikus heveséssel tört elő” prédikációiban, de itt arról is értesülhetünk, hogy hívei között „jeles embeerekkel találkozunk”² ezek közé tartozott Baróti Szabó Dávid, aki – erre Mezei Márta is utalt a fentebb idézett helyen – episztolával köszöntötte Alexovicsot. Jelentősen árnyalódott a kép A magyar irodalom története című háromkötetes munka első részében, a Granasztói Olga által írt fejezetben. Itt azt olvassuk, hogy Alexovics, aki szerint a vallástalanság terjedéséért a francia felvilágosodás eszméit népszerűsítő könyvek a felelősek, „nemcsak a deista, materialista filozófiát vette célba, hanem nagy teret szentelt az irodalmi művek, így a versek és regények káros hatásáról szóló nézetei kifejtésének is, ami újdonságnak számított a hitvédő irodalom tematikájában”. A tanulmányíró hozzáteszi, hogy egyszerű eszközökkel, de „nagy erővel és magyar nyelven veszi fel a küzdelmet”.³ Az Alexovics-értékelés ezzel visszafordult azokhoz az eredményekhez, ahhoz az összetett látásmódhoz, kiegyensúlyozott mérlegeléshez, amelyet Eckhardt Sándor 1924-ben fogalmazott meg a francia forradalmi eszmék hazai recepciójáról írt művében Alexovicsnak és a jelen dolgozat tárgyát képező művének eszmetörténeti kontextusba helyezésével: „Alexovics könyvének történeti fontossága az – írta Eckhardt –, hogy nyomtatásban megjelenvén, általános képet nyújtott a magyar közönségnek a francia felvilágosodás bajnokairól, a forradalom szellemi előkészítőiről. (...) Így aztán nemcsak a latinul, hanem a csak magyarul olvasó magyar is megismerkedhetett a francia irodalom XVIII. századi élénk képével.”⁴ Ebből a fontosságból keveset, talán semmit nem vesz el az a körülmény, hogy Alexovics alapvető szándéka nem az ismeretek terjesztése volt, hanem a bírálat.

Alexovics munkássága részben a pálosok 18. századi pécsi tevékenységéhez kapcsolódik, amelynek jelképes eseményeit templomuk (1756), kolostoruk (1760)

---

¹ MIT 1965. 93., 179.

² KOSÁRY 1983. 382.

³ GRANASZTÓI 2007. 656–667. I. h. 663.

⁴ ECKHARDT 1924.

és templomuk tornyainak (1779) felépítése, illetve felszentelése képezik. A nyugati torony kereszttartó gombjában egy disztichonos szöveget helyeztek el, amely a rend tagjainak nevét tartalmazza, köztük Táncz Menyhértét, aki Pécssett foglalta írásba az *Actiones Scholasticae* című drámagyűjteményt, az iskoladráma egyik jelentős forrásszövegét.⁵ A keleti toronyba Virág Benedek egyik versének kéziratát rejtették. A Virággal bensőséges kapcsolatot ápoló Ányos Pál *Gróf Esterházy Pálnak* című versében a pécsi szellemiséget a könyvtáralapító Klimó György püspök emlékéhez, és a patacsi sziklákhöz kapcsolja, ahol a pálosok ősi fészke volt egykor. A pécsi irodalmi műveltségnek ehhez a köréhez figyelemre érdemes, nem szépirói babérokra pályázó szerzők is tartoznak, például Simon Máté, a rendi teológia tanára, a pécsi egyházmegye papja, plébános, akinek a kárászi templomban elmondott, és nyomtatásban is napvilágot látott prédikációi a műfaj jeles példái, és ide csatolható Alexovics is, akinek főként pest-budai tevékenysége vált nevezetessé.⁶

Alexovics Vazul 1742-ben született Egerben, görög-keleti vallású családban. Mint később írta, „eretnek szakadásban születtem, tizenöt esztendő koromig botorkáltam a' gonosz tévelygések úttyán”. 1757-ben katolizált. Pápán bölcsészetet, Pécssett teológiát tanult. 1768-ban szentelték pappá. Pályájának első szakaszában tanárként tevékenykedett – egyik állomáshelye Pécs volt –, majd 1783-tól hitszónoki munkát végez Pesten (a pálos templomban és az egyetemen). Beszédeiben valóban szenvedélyesen támadta a felvilágosodás eszméit, aminek következtében a szabadgondolkodók számára a fanatizmus emblematikus figurájává vált. Martinovics egyik röpiratában hasonló elfogultsággal tudatlan, „nyomorult firkonc”-nak nevezte.⁷ Ez a kép öröklődött róla, nem is alaptalanul. Polémiát folytatott, többek között, a Millotfordító Verseggyvel és Gvadányival. Indulatai gyakorta elragadták vitáiban. Így látta a „betegnek látszó, legalább minden ízében remegő pap” alakját Kazinczy, aki Pesten járva tanúja volt Alexovicsnak Spielenberg Pállal, az *Ephemerides Budenses* szerkesztőjével folytatott spontán szópárbájának. 1796-ban halt meg Pesten.

A' Könyvek' Szabados Olvasásáról című műve – amelyet a Klimó Könyvtárban őrzött példány alapján vizsgáltam – 1792-ben jelent meg Pesten.⁸ A munka részint a szerző, részint pedig a kor hitvédő szövegeinek kontextusába helyezendő.⁹ Szemléletmódja és magyar nyelvűsége ebben a viszonyrendszerben értelmezendő. A szerző egyaránt védelmezi a „Religio” tanait és a deisták által ugyancsak támadott külső formáit. Műveltsége latin és német gyökerű. Lefordította (egyik legfőbb forrásának) Christoph Zaubesnigne *Henriade*-kritikáját, ezt közli is könyve *Toldalék*-jaként. Felhasználja továbbá a szintén pécsi kötődésű Zsvivics Máttyás dogmatikai

⁵ TÁNCZ Menyhért: *Actiones Scholasticae Gymnasiorum Papensis et Ujheliensis*

⁶ *A pálosok pécsi irodalmi munkásságáról*: Nagy I. 2013. 131–146.

⁷ ECKHARDT 1924. 187.

⁸ *A' Könyvek' Szabados Olvasásáról két fő-tzikkely*. Irta A. B. P. A. I. T. N. T. Pestenn, Nyomtattott Patzkó Ferentz' betűivel, 1792. Jelzet: PEK TGYO KK Sz.D.VII.14.

⁹ A könyv címében szereplő *szabados* jelző szemantikai tartománya meglehetősen tág, leginkább a *szabadgondolkodású*, illetve a *zabolátlan* jelentéssel lehet kapcsolatos, Alexovics könyve szövegének kontextusában a szerző szerint az olvasók által helytelenül megválasztott, tévesen értelmezett és értékelt, vallásellenes szándékkal írt könyvekre vonatkozik. Lásd: CZUCZOR-FOGARASI 1870. 966–967.

művét, valamint Molnár János és Csapodi Lajos hitvédő munkáit. Ily módon munkássága szervesen kapcsolódik a korábbi magyar apologetikához. Könyve a „Méltóságok, Urak, Nagy, s Kis-Asszonyok, Nemes Ifjak’ és tanuló nemzedékek” okulására készült, akiket leginkább veszélyeztetett az új eszmék terjedése. Az akkor „modernnek” számító műveket ismertetve és velük kapcsolatosan tanácsokat adva nemcsak ezek hazai recepciójához járult hozzá, hanem munkája olvasástörténeti tanulságokat is rejt magában. Ahogy Eckhardt írta: „...klasszikus példa arra, mint terjednek el a tudós köntösbe öltöztetett eszmék a magyar közönség szélesebb rétegeiben: az út a teológiai professzoroktól a néphez a népszónokokon át vezet.”¹⁰

A szerző könyvének *Bé-menetel* című előszavában megszólítja olvasóit – akikkel mindvégig párbeszédés viszonyban maradván mintegy bevonja azokat könyve szövegvilágába –, közli hitvédő szándékait, és beszédpozícióját tisztázva utal hangvételenek hármias tónusára. „*En e’ könyvemben – írja – hol vetélkedek, hol Történeteket írok, hol tanítok. Tehát nékem egy forma írás módjával nem lehetett élnem.*”¹¹ (Ennek következtében vitatkozik, elbeszél és oktat. Művének első részében cáfolja a szerinte rossz könyvek olvasása mellett hangoztatott érveket (e cáfolat szükségessége is tanúsítja e könyvek iránti megnövekedett érdeklődést), külön fejezetet szán *Voltér, Bayle* és *Ruszczó* könyvei bírálatának. Művének második részében a bírált könyvek tilalma mellett érvel. Érdemes figyelni arra, hogy a kritizált könyveket tagolt etikai és műfaji hálózatban helyezi el. „*A könyvek közül némelyek jók, némelyek gonoszok, némelyek egyetérők*” – állapítja meg, ám ezt a sommás elrendezést kiegészíti az általa nagyra becsült jó könyvek felsorolásával, az újabbak közül Faludi Ferenc, Kereskényi Ádám, Illei János, Ányos Pál, Baróti Szabó Dávid, Rájnis József és Gvadányi József műveit említve, valamint a *Kartigám*-ot¹² és *Telemakus Bujdosásának Történetei*-t¹³ Haller László átültetésében.¹⁴ Ez a felsorolás – hiányai mellett is – megbízható tájékozódásra enged következtetni. A negatívan megítélt könyveket is differenciálja. „*A’ gonosz Könyveken sem értem azokat, a’ melyek roszzsúl s gyarlóképpen vannak írva: hanem rész-szerént azokat a’ Munkákat, mellyek az erkölcsöt vesztegetik; a’ milyenek p. o. a’ puha, gyengéded Versek, és Költemények, a’ gyönyörűsége mestersegesen oktató, és ingerlő Románok, a szerelmes Komédiák és a t., rész-szerént azokat, mellyek a Religio ellen támadnak, és azt vagy tsak némelly cikkelyekben ostromollyák, mint az eretnekek’ Írásai; vagy egészen öszve-dönteni akarják, mint a’ Libertinusok,’ Szabadlelkek’ könyvetskéi. Ezek közül való nagyobb része Voltér, Ruszczó, Bayle írásinak: az istentelen Horusz, és az ő Ki-lopója: az oktattatni vágyódó utazó ember: a’ Jésus Társaságbéli*

¹⁰ ECKHARDT 1924. 180.

¹¹ *Méltóságok, Urak, Nagy, s’ Kis-Asszonyok, Nemes Ifjak tanuló Nevendékek!*-nek szóló ajánlás. ALEXOVICS 1792. 9.

¹² MÉSZÁROS Ignác: Buda várán[ak] vissza vételek[or] a’ keresztények fog[ságába] esett egy Kartig[am] nevű török kis-aszszo[nynak] ritka, és emlékeze[tes] történe[ti]. 2. kiad. Posonyban – Kassán, Landerer Mihály, 1780.

¹³ *Telemakus bujdosásának történetei*, mellyeket francia nyelven írt Fenelóni Saligniák Ferencz kameraki érsek. Magyarra fordított hallerkői üdvözült méltóságos gróff úr HALLER László (...), most pedig Magyar Hazánk Fő, közép, és alacson Rendeinek örömére, kedves, és bölcs multságára, dicséretes költséggel ki-nyomtatott (...) Szalai Barkóczi Ferenc (...) Kassán, Az Akadémiai betűkkel, 1755.

¹⁴ ALEXOVICS 1792. 40–48.

Szerzeteseinek Khinából-való ki-üzettetése, 's a' t."¹⁵ A műfajnevek elé helyezett jelzők arról tanúskodnak, hogy az erkölcsnevelő szándék kereszteti a műfaji tagolást.

Az Alexovics által említett „gonosz könyvek” között nem ok nélkül szerepel Laczkovics János két munkája is, *A Jesus Társaságbeli szerzeteseknek Khinából való ki-üzettetése* (1791),¹⁶ amelyben a jezsuita szereplő a babona és a fanatizmus hirdetőjeként jelenik meg, valamint a névtelenül kiadott *A keresztény vallásban magát oktattatni vágyódó utazó ember* (1790),¹⁷ a kor egyik legvakmerőbb vallásellenes műve, amelyet a szerző a cenzúra megkerülésével nyomtattatott ki. Ebben egy keleti országból jövő utas elmagyaráztatja magának a keresztény vallás tanait és szertartásait. A voltaire-i szellemű magyarázatok torzító tükrében a keresztény vallás dogmái és ceremóniái egyaránt maró gúny tárgyává válnak. Az Alexovics által említett *Horusz* a szerző szerint költött név, valójában az általa sokat emlegetett Christian Ernest Wünschról van szó, akinek fő műve – szerzőnk szerint „a hitetlenség' fanatizmusával telyes Könyve” – a *Horus oder Astrognostisches Endurtheil* (1783).¹⁸ Horusz tehát e könyv tárgyát képező egyiptomi istenség. Alexovics nem nevezi meg azt a szerzőt, akit a *Horusz Ki-lopója* titulussal említ, akivel való engesztelhetetlenül éles vitája végigvonul a könyvön. „Ez egy gonosz lelkű Pap: gondolnám, ebben senki meg-nem botránkozik, valaki Judásról megemlékezik: ez tehát egy gonosz lelkű Pap – írja, s a harag megismélteti vele a negatív ítéletet –, a' ki gyűlölségből-e, avagy hitetlenségből, ő tudgya: ha a' Könyvét nézem, bizony' mind Gyűlölségből, mind hitetlenségből sem a papi jeleket, sem a' papi Hivatalokat nem viseli, azonban a' papi Kenyeret édesdeden eszi”. Majd hozzáteszi: „Horusz' ki-lopója' nevén fogom őtet szöszillítani; ugy hogy, valahol Horusz' ki-lopóját fogom nevezni, ott az olvasónak mindég ezt a' Papot kellyen érteni. Nevezem pedig őtet Horusz ki-lopójának azon okból, mivel valamit ő, mint magáét, nagy kevélységgel fitogat a' Könyvében, az koránt sem az ő fölgyének termése, hanem azt nagyobb részént az istentelen Horuszból lopta”.¹⁹ Az indulatos hitvédő, mint látjuk, háromszor is ellenfelére süti a tolvajlás és a tiltott dolog becsempészésének bélyegét. Később is többször nekimegy. „Ő mind ezekről, úgy mint a' lélek' halhatatlanságáról, a' poklóról, s a' sz. Irásról, a' Krisztusról, hogy többet ne mongyak, kételkedik.”²⁰

A megbélyegzett, de név szerint nem említett, gyűlölt ellenfél Verseggy Ferenc, aki egy 1792-ben írt, fennmaradt levelében mértéktartó hangon reagált Alexovics vádjaira. „Az én böcsöletem – írja – abból az ítéletből áll, melyet rólam a józan gondolkozású és nemes szívű emberek ejtenek. Ezek „tudják, hogy az igazság hirdetői ellen a fanatizmusnak egyetlenegy fegyvere mindenkor a sült hazugságokból összefércelt rágalmazás

¹⁵ ALEXOVICS 1792. 2.

¹⁶ RAUTENSTRAUCH, Johann: A Jesus Társaságbeli szerzeteseinek, Khinából való ki-üzettetése [Die Verbannung der Jesuiten aus China] Roma, [s.n.], 1791.

¹⁷ LACZKOVIUS János: A keresztény vallásban magát oktattatni vágyódó utazó ember Jerusalemben. [s.t.;s.a.] Jelzet: PEK TGYO KK OO.IV.12/4

¹⁸ ECKHARDT 1924. 193–201. WÜNSCH, Christian Ernst: Horus oder astrognostisches Endurtheil über die Offenbarung Johannis und über die Weissagungen auf den Messias wie auch über Jesum und seine Jünger. Ebenezer, im Verlage des Vernunftthausses, 1783.

¹⁹ ALEXOVICS 1792. 12–14.

²⁰ ALEXOVICS 1792. 242.

volt.” Hangsúlyozza: „Hogy értekezéseim azt, a mit az okos és józan gondolkozású világ religiójának ösmer, meg nem támadtatik: kitetszik csak onnan is, hogy ezek a királyi censurának engedelmével nyomtatódtak ki (...)” A plágium vádja ellen pedig azzal védekezik, hogy „a historicus a történeteket saját ujjaiból nem szophattya; és ha maga gondolná ki, mesélő volna és nem történetíró. De még az egyébféle jó könyvek is többnyire mind másokból vannak öszve szedve; egynehány új találmányokat, új gondolatokat, vagy új fordulásokat kivévén, melyek által az írók még az **idegent is sajátjokká teszik.**” Hozzáfüzi, hogy csak a „nem originális” forrásokat nem nevezte meg.²¹

Alexovics és Verseghy között – a felfogásbeli különbségeken túl – személyes természetű ellentétek is feszültek. Ezek részben hitszónoki versengésükre vezethetők vissza. Alexovicsot sértette, hogy vetélytársa 1785-ben a dominikánusok kolostorának templomában, ahol hetenként felváltva léptek a szószékre, az övénél nagyobb szónoki sikert könyvelhetett el. Ettől kezdve valósággal üldözte ellenfelét. Csírájában elfojtotta Verseghy pesti hitszónoki kinevezésének tervét, amire alkalmat szolgáltatott számára Verseghy és Herpi Krisztina szóbeszéd tárgyát képező, ismert viszonya. 1792-ben pedig, amikor Verseghy budai cenzori állásra pályázott, Rietaller Mátyás részben Alexovicsra hivatkozva jelentette fel őt a Helytartótanácsnál. Verseghyt mindkét esetben elmarasztalták, sőt meg is büntették. Később, már a Martinovics-per idején Alexovics két levelében (1795. május 4-i és május 21-i dátummal) tájékoztatta Eszterházy Károly egri püspököt a perrel kapcsolatos eseményekről, kedvezőtlen színben tüntetve fel Verseghy szerepét. A halálos ítéletek végrehajtásáról is beszámolt, így levelei, torzító optikájukkal együtt, fontos történeti dokumentumok. Minderről Lőkös István részletes tájékoztatást adott.²²

Visszatérve *A' Könyvek' Szabados Olvasásáról* című műre fontos megjegyezni, hogy a szerző nem kevesebb, mint félszáz oldalon ad olvasóinak tájékoztatást Voltaire életéről és munkásságáról,²³ kritikai megállapításai sorában még azt is szeméremre vetve, ami pedig a felvilágosodás kora klasszicista írásmódjának keretei között bevett gyakorlat volt, hogy műveit folyamatosan csiszolta. „Ha Voltér igazán nagy Tudós volt; honnan történt tehát az, hogy valahányszor ő maga Munkáit újra nyomtattatta, annyiszor benne nagy változásokat tett, és rajtok sokat jobbitott; 's pedig nem maga fejből jobbitott, hanem azon Tudósok' észre-vevéseiből, és írásiból, a' kik az ő Munkáit rostálták, és ellene írtak.”²⁴ Azt pedig végképp rovására írja, hogy (a polgári kor irodalmi viszonyainak természetéből adódóan) könyveivel tetemes jövedelemre tett szert. Ám azok az olvasók, akik nem ismerték Voltaire munkáit, itt halhattak azokról, így például Alexovics részletes tartalmi kivonatot közöl *Voltér' Henriásáról*,²⁵ hozzátéve, hogy „**Pétzeli, és Szilágyi, sokkal okosbban tselekedtek volna, ha azt az üdőt,**

²¹ MERÉNYI 1892. 112–114.

²² LŐKÖS 1968. 213–218.

²³ ALEXOVICS 1792. 72–121.

²⁴ ALEXOVICS 1792. 109.

²⁵ ALEXOVICS 1792. 267–278. VOLTAIRE, Francois-Marie Arouet de: Voltér urnak Henriása magyar versekben. Frantzia nyelvből fordítottatott ... idősb Szilágy Sámuel ur által. Posonyban, Fűskúti Landerer Mihály költséggével és betüivel, 1789. Jelzet: PEK TGYO KK I.VIII.13

mellyet a' Henriás' fordításában töltöttek, más hasznosbb munkára fordították volna."²⁶ Az olvasók a tartalmi kivonatot tanulmányozva nem biztos, hogy egyetértettek Alexovicsnak a magyar tolmácsolásokra vonatkozó elmarasztaló megjegyzésével, amelyeknek létéről talán itt hallottak először. A maga sötét szemüvegén keresztül a legkedvezőbb kép Rousseau-ról alakul ki,²⁷ aki szerzőnk szerint „[j]obb mind Volt-érnél, mind Baylénél.” Tanulságos idéznünk az Új Heloise-ról írt sorokat. „Itten nem tsak az szolgált Ruszszó gyalázatjára, hogy [...] ő ezt a' Románját, tsak neveket változtatván-meg, egy más régi Románból (Abelardból) lopta. Nem tsak az szolgált Ruszszó' gyalázatjára, hogy ő ezt a Románját goromba szentelenségekkel, 's paraszt tisztátalanságokkal megtöltötte: hanem az leg-nagyobb gyalázatjára szolgált, hogy ő ebben a hires Románjában a' Románnak majd minden reguláit által-hágta. A' dolog' Öszve-rendelése benne rendetlen, az El-takarás benne hibás, a' Ki-fejtés benne erőltetett, 's késedelmes, a' Magaviselés benne lágy, és külömböző, a' Hivatalok benne nem természetesek, a' Személyek benne tsátsogók, 's ugyan ez által nagyon fársztók, és' t.”²⁸ A regényről szólva a szerző ezúttal is közvetítő forrásból (Zaubesnigből) meríti információit (ezt a szöveghez fűzött lábjegyzetben be is vallja), ám olvasói a negatív jelzők mögül kihallhatták, hogy olyan műről van szó, amely merészen eltér a műfaji hagyományoktól és a szereplők beszéltetésének megszokott módjától.

Alexovics könyvében nemcsak figyelmesnek és engedelmesnek vélt olvasóját helyezi általa kívánatosnak, ideálisnak tekintett szerepbe, saját írói szerepmagatartását is kifejezésre juttatja. Ennek jegyében a már hozzáférhető, nyomtatásban megjelent könyvek és a lehetséges olvasók közé állva a papi státusával összefüggő lelki cenzornak orientáló magatartását tanúsítja, miközben az általa tiltandónak ítélt szövegek ismertetésére is vállalkoznia kell. És érvelnie is muszáj, ami szükségképpen vitapozíciót konstruál. Annál is inkább, mert fel kell tételeznie, hogy az olvasók, s minden bizonnyal az ő olvasóinak egy része is a könyvek *szabados* olvasásának gyakorlója. Nem volt könnyű helyzetben. A tágabban értett olvasásszociológiai folyamatokat tekintve cenzori szándékai kudarcot vallottak. Ismeretközlő szerepével ehhez a kudarchoz akaratlanul maga is hozzájárult.

FORRÁSOK – RÖVIDÍTÉSEK

ALEXOVICS 1792	[ALEXOVICS Vazul]: A' Könyvek' Szabados Olvasásáról két fő-zikkely. Irta A. B. P. A. I. T. N. T. Pestenn, Nyomtatott Patzko Ferentz' betűivel, 1792.
PEK TGYO KK	PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, Történeti Gyűjtemények Osztálya, Klimó Könyvtár

²⁶ ALEXOVICS 1792.267.

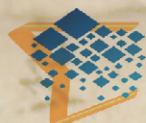
²⁷ ALEXOVICS 1792. 144–155.

²⁸ ALEXOVICS 1792. 151–152.

IRODALOM

- CZUCZOR-FOGARASI 1870 CZUCZOR Gergely – FOGARASI János: A Magyar Nyelv Szótára. V. kötet. Pest, Emich Gusztáv Magyar Akadémiai Nyomdásznál, 1870.
- ECKHARDT 1924 ECKHARDT Sándor: A francia forradalom eszméi Magyarországon. Budapest, [1924].
- GRANASZTÓI 2007 GRANASZTÓI Olga: Cenzúra, hitvédők, könyvkereskedők és olvasók. In: *A magyar irodalom története. A kezdetektől 1800-ig*. Szerk. JANKOVITS László – ORLOVSZKY Géza. Budapest, 2007.
- KOSÁRY 1983 KOSÁRY Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. 2. kiad. Budapest, 1983.
- LŐKÖS 1968 LŐKÖS István: Alexovics Vazul Verseghyről és a Martinovics pererről. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 72. (1968):2. 213–218.
- MERÉNYI 1892 MERÉNYI Lajos: Versegi védekezése Szeitz és Alexovits ellen. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 2. (1892):1. 112–114.
- MIT 1965 A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig. Szerk. PÁNDI Pál. Budapest, 1965.
- NAGY I. 2013 NAGY Imre: Ötöröny. A pécsi irodalmi műveltség a kezdetektől a huszadik századig. Pécs, 2013.

A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 13.

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

